

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА АРХІТЕКТОРІВ: СЕМІОТИЧНИЙ МЕТОД

Кайдановська О. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри архітектурного проектування

Національний університет «Львівська політехніка»
тел. (032) 258-25-22

Анотація. У статті обґрутовано доцільність оновлення професійної підготовки майбутніх архітекторів на основі семіотичного методу відповідно сучасним соціальним умовам, представлена новітні схеми організації міжсуб'єктної діяльності, принципи композиційного синтезу у навчальному архітектурному проектуванні.

Ключові слова: семіотика, архітектурне проектування, композиція.

Постановка проблеми. Архітектурна політика в умовах швидко змінюваних потреб суспільного життя, спрямована на оптимізацію, методологічне забезпечення фахової діяльності, формування професійної маркетингової політики і архітектурного менеджменту відповідно актуальним економічним умовам, що спричиняє *сучасне трактування архітектурної діяльності як способу відтворення і організації суспільних процесів*, що окреслює соціальний, предметний і особистісний аспекти самореалізації фахівця у активних взаємозв'язках із оточуючим світом.

Звуження професійних задач архітектора до предметної сфери практичної діяльності, зведене лише до формального проектування матеріального об'єкту, довело свою економічну, культурну і науково-теоретичну невідповідність. Цей конфлікт можливо вирішити у піднесені комунікаційної сутності архітектури, відкритості процесу проектування до різноманітних соціальних впливів, метою чого є творення архітектурного простору на засадах синергетики – у потенційній налаштованості результату до можливих трансформацій, семіотики – моделюючи постійне оновлення культурних смислів, функціональних і поведінкових сценаріїв, естетичних оцінок.

У навчальному архітектурному проектуванні за цих гуманістичних позицій принципово змінюється відношення як до процесу розробки об'єкту – динаміки його становлення, функціонування та можливої трансформації, так і окреслення його соціальної природи. Такий підхід найбільш відповідає таким багатозначним динамічним системам, що властиві новітній світовій архітектурі.

Мета статті – висвітлити перспективні принципи застосування методів семіотики у професійній підготовці архітектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд ступеню розробки проблеми удосконалення методики навчального проектування показав, що у сучасній науці склалися передумови її комплексного дослідження у опорі на:

- гуманістичний потенціал архітектурного середовища (І. Азіян, І. Араухо, Ч. Дженкс, О. Іконніков, А. Мардер, С. Раппапорт, І. Фомін, В. Чепелик);
- навчально-виховні можливості проектування (О. Акін, К. Александр, Л. Арчер, З. Гідеон, В. Глазичев, Дж. Джонс, І. Фомін, Р. Штайнер);
- семіотичні дослідження проектної діяльності, які пов'язані із композиційною тематикою у встановленні знаково-символічних параметрів проектування у архітектурній пе-

дагогіці (А. Барабанов, І. Богомолов, В. Іовлев, Д. Мелодинский, Н. Нечаев, П. Капустин, О. Степанов) та семіотичному трактуванні проектних результатів (А. Леві, М. Пучков, Ю. Янковська).

Особливості організації навчального процесу висвітлено у теорії та практиці професійної підготовки майбутніх архітекторів і дизайнерів (Б. Бархін, Г. Гребенюк, В. Єжов, А. Єфімов, І. Лежава, І. Фомін, А. Чебикін, С. Шаповал). Важливість творчого спрямування фахового навчання обґрунтовано у дисертаційних роботах вітчизняних (О. Конопльова, Н. Криворучко, Я. Пундик, О. Фоменко, С. Шубович) та російських (Г. Вєслополова, Л. Зорін, Б. Карєв, Н. Качуровська, В. Соняк, І. Топчій) науковців.

Основна частина. Гуманістичне розуміння архітектури, що сформувала «унікальний словник художньої мови, здатний перевести вимірюваний світ форм у незвичайний світ естетичних переживань та оцінок ... та водночас слугує інструментом досягнення цілевідповідності штучно створеного предметно-просторового середовища у його функціональних характеристиках» [5] актуалізує новітню суб'єкт-об'єктну (феноменологічну) концепцію архітектурного формотворення як мистецтва створення проміжних структур, завдяки яким людина вступає у взаємодію з середовищем, культурою, суспільством, буде є ціннісні відносини до контексту [7]. Приймаючи позицію А. Мардера, світ архітектурних форм створюється не в їх спонтанній еволюції, а у ході цілеспрямованого перетворення людиною природного оточення.

Відповідно, методологія архітектурної діяльності, орієнтована на сучасні соціально-економічні умови і визначальну роль міжсуб'єктних взаємодій у проектному процесі, принципово відрізняється від традиційного «технічного» методу, де переважало проектування за прототипами, спрямоване на чітке досягнення визначених цілей. Відмінною особливістю такого підходу є відсутність аналогового результату, використання технології структурних перетворень, безперервний розвиток ідеї, що забезпечуватимуть проблемна організація роботи і застосування креативних методів архітектурного проектування.

У сучасних наукових концепціях архітектурного професіоналізму (В. Аронов, В. Глазичев, К. Кантор, Ю. Кармазін, Е. Розенблум, О. Степанов, С. Хан-Магомедов, Г. Щедровицький та ін.) вирізнимо *семіотичне трактування діяльності зодчого* «як затвердження специфічних когнітивних механізмів комунікації, за допомогою яких люди зберігають, інтерпретують і використовують інформацію, отриману в архітектурному середовищі, що залежить від життєвого та культуротворчого досвіду особи» [7], а також розуміння архітектури не тільки як художнього явища, а як вищої форми просторової організації соціальних (функціональних) процесів (А. Мардер), де у ряду послідовних етапів формотворення «технічне конструювання – технологічна компоновка – архітектурна композиція» остання формує навколоїшнє середовище з урахуванням всієї повноти біосоціальної сутності людини, комплексу життєвих та естетичних потреб [5]. Ці позиції потребують відображення у системі професійної підготовки архітекторів, ціллю якої має бути не вузько профільна підготовка, а формування креативного конкурентоспроможного фахівця прогресивних поглядів, знайомого із новітніми методами проектування.

Відповідні педагогічні методи формування проектної культури, які спонукають до усвідомлення суспільних орієнтирів архітектурної діяльності, спрямовують до вільного самовизначення кожного у обраній професії, дають змогу розвинути професійне мислення майбутнього архітектора, орієнтують на цілісне сприйняття ним архітектурної реальності та критичну оцінку власної практики. Розгляд проектування як відкритого процесу архітектурного формотворення – специфічного способу організації взаємодії людини через предметно-знакову форму архітектури з навколоїшнім світом (людина – архітектурний об'єкт – середовище – культура) передбачає динамічні зміни образних і морфологічних композиційних структур, просторових і пластичних характеристик об'єкта.

У навчальному процесі необхідно сміливіше відходити від класичної матеріально-конструктивної схеми моделювання об'єкту в бік акцентування естетичного змісту архітектурної діяльності, методики творчого композиційного пошуку, широти рефлексії архітектурного мислення [2], що вимагає застосування методології суміжних наук – архітектурної психології, соціології, філософії та культурології, економіки, положень синергетики і семіотики.

Найбільш відповідним окресленим задачам фахової педагогіки є **методологія архітектурної семіотики**, яка розкриває генезу композиційних уявлень зодчества у зв'язку з сучасними соціальними вимогами до архітектурного продукту. Ознайомлення із сучасними напрямками семіотичної науки [1; 3; 4; 7] обумовлює переважне застосування лінгвістичного, образно-асоціативного та екзистенціального аспектів у навчальній та дослідницькій проектній роботі, у процесі чого вирішуються такі задачі:

- історико-семіотичний аналіз значень традиційних елементів споруд та символіки традиційних архітектурних форм;
- дослідження процесу генези стилів, семантичних взаємозв'язків архітектури різних епох та результатів творчості зодчих (проект як текст культури);
- виявлення структурних взаємозв'язків архітектурно-художніх якостей міських просторів і соціальної поведінки людей з використанням семіометрії;
- вивчення етнокультурного простору як семіосфери і генератора артефактів за фрактальним методом.

У формуванні **теоретичних знань майбутнього архітектора** першорядною стає інтелектуальна діяльність мислення, яка застосовує прийоми аналізу і синтезу для формування узагальнених понятійних систем художнього формотворення. Дійсно, у реальній архітектурній дійсності важливим є не стільки загальний обсяг теоретичної інформації, яким володіє майстер, скільки його здатність відтворити та адаптувати потрібні фахові знання відповідно до реальних виробничих цілей та творчих задач, уміння використати ці знання у продуктивному пошуку рішень.

Опанування культурологічного потенціалу історії художньої культури, яке, на думку В. Гропіуса, будучи інтелектуальним і аналітичним за своїм характером, допомагає зrozуміти взаємозв'язки суспільних і мистецьких явищ, знайомить студентів з умовами і факторами, які спричинили появу різних зорових образів різних періодів у зв'язку із соціальними змінами у філософії, політиці, способах виробництв тощо, логічно поєднується із цілями й задачами теоретичних та практичних дисциплін архітектурної освіти.

Так, викладання курсу «Історія архітектури» доцільно орієнтувати на загальнокультурологічні парадигми і теорії виникнення і розвитку художньої культури, акцентуючи естетичний зміст стильових архітектурних форм, спільність законів історичного розвитку зодчества, характер їх проявів у окремих регіонах, історичних періодах. Близький за змістом курс «Історія мистецтв» комплексно висвітлює проблеми художнього світогляду певної епохи, естетичних ідеалів суспільства, простежує фактори впливу соціуму на мистецтво і порівнює тенденції динаміки відображення цих впливів у архітектурі та інших видах мистецтва.

Специфіку семіотичних механізмів архітектури Ю. Янковська визначає як діалог у взаємодії, що розкриває дві площини співіснування особи і об'єкта – місце дії, яке пов'язує людину і середовище у єдину екоповедінкову систему, і комунікаційний інструмент, що лежить в основі багатомірного процесу смислоутворення. Тобто, результатуючий процес комунікації організовується через *форму*, яка організує простір, і через *подію*, яка стає можливою у даному просторі, що забезпечують такі семіотичні механізми:

- **орієнтації**, які пов'язують реальні матеріальні ознаки архітектурної споруди зі стереотипами сприйняття, формуючи уявлення людини про місцезнаходження, визначаючи характер її руху і стан як основу взаємодії з об'єктом;



- **візнавання**, які обумовлюють первинні образно-асоціативні уявлення, формують вторинні смысли, пов'язані з характером функціональної діяльності у даному просторі;
- **інтерпретації**, які генерують вторинні смысли у процесі візуалізації та вербалізації, здійснюють функцію накопичення інформації про середовище, її фіксацію у семантичній пам'яті;
- **інтуїції**, які формують екзістенційний процес тілесної присутності людини у світі.

Пропонована специфіка розгляду *архітектурного об'єкта як результату і умови діяльнісної та пізнавальної активності людини, особистісного переживання матеріальної структури, що поєднує у собі різноманітність семіотичних реальностей, комунікаційного інструменту соціально-діяльнісного, еколого-середовищного процесів взаємодії індивіда і навколошнього світу* [7], передбачає рівнозначне поєднання інтелектуальних та чуттєвих компонентів професійного мислення архітектора у ході розробки проекту. Тобто, у навчальному проектуванні слід передбачити розуміння створюваного архітектурного об'єкта у трьох вимірах: у продукуванні смыслів при моделюванні просторових форм як інтерпретації досвіду, уявлень автора; як умову для соціальної взаємодії, де смысл з'являється як результат міжособистісних відношень у соціумі; як гіпотетичне передбачення прояву подій, народження смыслів, обумовлених закладеними автором ознаками простору, можливостями його використання людьми.

Завдяки такому підходу в процесі архітектурного пошуку поступово запроваджуються новітні **схеми міжсуб'єктної діяльності**, засновані на творчій ролі особистості, що забезпечують такі вихідні установки діяльності:

- співучасть, прийняття позиції користувача, співіснування особистісних і суспільних ціннісних установок у творчому проектному процесі;
- відкритість до трансформацій, готовність до діалогу, відмова від традиційного диктату творчого «Я» автора, коригування власних уподобань;
- творче інтарвертне усвідомлення семіотичних механізмів поетапного багатошарового формування образу архітектурного об'єкту;
- мобільність формотворення, засновану на багатстві історичного досвіду взаємодії суб'єктів з архітектурним простором.

У сучасних ринкових умовах семіотичний підхід стає дедалі актуальнішим, що ставить такі задачі у розробці **динамічного архітектурно-планувального рішення**:

- просторово-часова мобільність проектованого об'єкту на всіх стадіях його існування;
- творче поєднання в структурі об'єкту постійної та змінюваної складових, що дозволяє найбільш ефективно вводити природні компоненти;
- концептуальність проектування у пошуку нових структур і форм, орієнтованих на майбутні потенційні зміни потреб суспільства;
- перевірка на можливість реалізації пропонованої концепції, а не конкретного об'єкта.

Використання розглянутих семіотичних механізмів пошуку рішень у **навчальному проектуванні** акцентували комунікативну функцію архітектури, мобілізовували інтелектуальні здібності студентів на опанування соціально-культурного контексту архітектурних задач за позиціями *подвійності* (інтерпретації іконічної об'ємно-просторової інформації на вербальну мову та організації архітектурного простору як місця подій, що може продукувати нові значення і смысли); *доцільності* (ознаки переживання людиною архітектурного середовища як поведінкового чинника); *образності* (містку між архітектурним об'єктом і культурою), що значно допомагало студентам адекватно зорієнтуватись у світі архітектурного сьогодення з динамічною мовою просторових форм, принципово відмінною від історичних традиційних канонів гармонії. Методи семіотики надають можливість інтегровано вивчати соціологічні, типологічні, середовищні аспекти **теорії архітектурної композиції**, розглядати «сукупності знакових систем та їх взаємовпливи, творчі механізми смыслоутворення, перекладання, герменевтичні трактовки форм і просторів» [7], що на практиці пов'язано із розглядом традиційних історичних та новітніх архітектурних елементів та їх

значень, визначені багатомірних і багатозначних смислів міського середовища. Послідовно відстежується культурологічна еволюція категорії «композиція»: правила зв'язку елементів в гармонійну форму → зв'язок людини і архітектурної форми → закономірність формотворення і творчий метод зодчого → процес творення і сприйняття архітектурної форми → процес комунікації автора і глядача через опанування гармонії середовища, передачу соціальних і художніх ідей. Вивчаючи архітектурну композицію з семіотичних позицій, студенти прочитують її особливу мову, засновану на загальнозрозумілій системі знаків-кодів, які є засобом соціокультурної, масової комунікації.

Семіотичний метод привчав студентів до більш ґрунтовного усвідомлення композиції архітектурного середовища згідно сучасним науковим позиціям [5; 6], у взаємодії визнаних психологічних законів зорового сприйняття (Р. Арнхейм, Г. Вельфлін, М. Вертгеймер, В. Келлер, Дж. Міллер), аналітичного розуміння принципів формоутворення та образно-метафорічного осягання архітектурної ідеї. Увага акцентується на тому, що архітектурний об'єкт сприймається глядачем з різної відстані, у різних ракурсах, зовні і зсередини. Okрім того, характер сприймання архітектурної форми і простору залежить від багатьох факторів: величини об'єкту, його пластичних особливостей, колористики, освітленості, місцевонаходження людини тощо. Слід врахувати і суб'єктивні передумови, адже враження від об'єкту у свідомості глядача складається з окремих чуттєвих образів архітектурної форми, її елементів та їх просторового співвідношення. Всі отримані враження складуть цілісність тільки за умов розуміння закономірностей об'ємно-просторової структури всієї композиції у «свідомому сприйманні людиною об'єкта – від архітектурного цілого до композиційних елементів і навпаки» [6]. Тому лише шляхом педагогічної установки на композиційне синтезування окреслених параметрів можливо було отримати цілісний образ – сприймання як існуючих споруд, так і проектованих архітектурних об'єктів.

Сутність методу композиційного синтезу розкривається через усвідомлений ціле-спрямований процес прочитання різнопривневого змісту художнього явища як системи узгодження просторових, об'ємно-пластичних і колористичних засобів композиційної виразності у поєднанні чуттєвого сприйняття і абстрактного мислення студента. Синтезоване опанування композиції та її універсальних закономірностей (ритму, контрасту, нюансу, пропорцій, масштабу, засобів стилізації та інших) дозволяє охопити широке коло проблем щодо взаємодії художніх засобів у гармонізації елементів архітектурної форми.

Таким чином, використання методологічної бази семіотики у професійній підготовці зодчого обумовлює синтез теоретичної та практичної сфери навчальної діяльності у сприйнятті неподільності та цілісності історичного розвитку світової культури, встановлює розуміння архітектурної творчості як засобу трансляції загальнолюдських естетичних цінностей, надає можливостей генерації неординарних просторових концепцій, активізації творчого потенціалу, формування індивідуального творчого методу архітектора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанов А. А. Семиотические основы художественного языка архитектуры // Человек и город: пространство, формы, смысл. – Екатеринбург: Архитектон, 1997. – 260 с.
2. Кармазин Ю. И. Творческий метод архитектора: введение в теоретические и методические основы. – Воронеж, 2005. – 496 с.
3. Лободанов А. П. Основы семиотики. Семиотика искусства. – Москва: Изд-во Московского университета, 2007. – 214 с.
4. Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб: «Искусство – СПБ», 2000. – 704 с.
5. Мардер А. П. Эстетика архитектуры: Теоретические проблемы архитектурного творчества. – М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.
6. Шаповал Н. Г. Основи архітектурного формоутворення: Навч. посіб. – К.: Основа, 2008. – 448 с.
7. Янковская Ю. С. Образ и морфология архитектурного объекта. – Екатеринбург: Архитектон, 2004.